

HUBERT JEČNÝ

SOUPIS
NEMOVITÝCH
PAMÁTEK
V PRAZE

Letos je tomu rovných tisíc let, co arabský kupec Ibrahim Ibn Jakub zaznamenal zprávu, že Praha je město z kamene a vápna postavené. Nedovedeme

sice zatím jeho slova dobře vyložit, jaké to byly stavby a kde je hledat, ale nemáme důvodů o nich pochybovat. Zpráva arabského kupce však znovu dokládá, že historie Prahy je víc než tisíciletá. Po celou tu dlouhou dobu mnoho generací budovalo toto město, nesčetné ruce stavěly jeho domy, paláce a chrámy, ničily a znovu tvořily. Víme, že ve středověku to bylo největší evropské město za Alpami a patrně i jedno z nejvýstavnějších. Tehdy byla Praha skutečně křižovatkou Evropy.

Až přišel čas, kdy člověk zvítězil nad mořem. Otevřely se mu nové obzory, v přímořských zemích se život rozvíjel rychleji a pražská kotlina postupně utichla. Zatímco jiná velkoměsta rostla a měnila svou podobu a ze staré zástavby se v nich dochoval jen kostel, radnice, klášter a snad několik dalších objektů, zůstala Praha do značné míry ušetřena gründerského chvatu, a proto její půdorys i stavby budované staletími dosud tvoří souborný celek historického města. Nová doba rozbořila jen hradby a město se rozlilo do širokého

okolí, ale historické jádro je stále základním komponentem jeho organismu. K nejstarším centrům, dochovávajícím dosud rostlý půdorys, připojovala další staletí plánovitě zakládané čtvrtě a konečně nové velkoměsto pohltilo do své zástavby i někdejší staré vsi příměstské oblasti. Složitý terén vltavského údolí poskytl k tomu mimořádné urbanistické podmínky se seriálem dominant a panoramatických pohledů. Ke středověkým objektům se kupí díla dalších výtvarných epoch až po moderní architekturu. Stavební vývoj objektů je velmi složitý, neboť každá doba je po svém nějak proměňovala, a přesto se u mnoha zachovalo středověké zdivo až po krov. Tak staletí zde postupně vytvořila nesmírně bohatý soubor, jehož největší hodnota je právě v jeho syntetickém celku jeho složitého stavebního organismu.

Celý tento památkový fond Prahy bylo třeba podchytit ve státním seznamu nemovitých kulturních památek, jak ukládal zákon č. 22 o kulturních památkách ze dne 17. dubna 1958.

Je to obdoba zákonných opatření platných v jiných státech již řadu desetiletí a tvoří důležitý podklad činnosti památkové péče. Tyto seznamy mají však v různých zemích odlišné pojetí a jejich systém podstatně ovlivňuje formy a rozsah působnosti péče o památky. V některých státech byl zvolen systém registrační, kdy za chráněnou kulturní památku je považován pouze takový objekt, který byl zapsán do úředního soupisu, a na ostatní se ochrana nevztahuje. Tuto formu použila zejména Francie a podle jejího vzoru některé další státy, kupříkladu Španělsko, kde bylo oklasifikováno jen asi 2000 památek a ostatní zůstaly bez ochrany. Během času se nutně začaly projevovat důsledky tohoto systému soustřeďujícího se na významné solitéry, neboť bylo pominuto prostředí památek, souvislosti a vztahy historického organismu města. A tak návštěvník, který hledá některý z objektů známých z fotografií, zůstává zklamán, když hledaná památka se ztrácí v cizorodém prostředí a pozbývá na působnosti i monumentalitě.

Hodnota našich kulturních památek spočívá zejména v souvislých historických souborech, ať jsou to již naše vesnice nebo města, a zejména Praha. Srovnáváme-li jednotlivé monumentální architektury, pak nás jiné země jistě předčí, ale v historických sídlištních souborech patříme mezi první. Právě tyto celky upoutávají nejvíce cizí návštěvníky a jsou hlavním atraktivním motivem. Zájem cizinců o naše kulturní památky je nejlepším protiváhou hlasům o zpozdilé kulturní tradici zdejšího prostředí.

Ale památky nejsou pouhou atrakcí cizineckého ruchu. Tvoří v prvé řadě nedílnou součást našeho vlastního kulturního prostředí. Výtvarné dílo, i když bylo vytvořeno za odlišných společenských podmínek, ze zcela jiných pohnutek, dnes již třeba nepochopitelných, uchovává si i nadále estetickou působnost. Známým příkladem je antické umění, jehož obsah, třeba náboženský, dnes již nevnímáme a nechápeme, a přesto na nás silně působí jeho výtvarné hod-

noty. Každá doba, která k tomuto starému umění přistupuje, vkládá mu svůj vlastní obsah, protože věčné hodnoty v něm zachycené zůstávají neustále v platnosti. V tom je zvláštnost výtvarného umění a současně i význam památek, které jsou proto stále aktivně působící součástí kulturního prostředí i našeho soudobého života. Nejsou tedy jen historickým dokumentem, ale i trvalou estetickou hodnotou a výtvarným součinitelem architektury našich měst.

Naš zákon o kulturních památkách volil proto také jinou formu státního seznamu. Stanoví, že účelem seznamu je evidence, která má podchytit všechny nemovité památky. Zákonodárce výslovně zdůrazňuje, že chráněny jsou i památky do těchto seznamů nezapsané. Tím chce vyloučit nepříznivé důsledky, ke kterým se v některých zemích dospělo výběrovou registrací. Lze tedy chápat formulaci našeho zákona tak, že státní seznam je základním pracovním podkladem, který má za úkol evidovat památkový fond, umožnit systematické sledování všech zaznamenaných objektů a zajistit tak soustavnou péči. Zákon současně tuto péči o kulturní památky ukládá všem občanům.

Státní seznam není proto neměnnou registrací, ale stále živou evidencí, která bude doplňována a upravována podle současného stavu a poznání. Do seznamu budou zapisovány všechny nové objevy a zejména objekty, které přes všechnu péči snad unikly při prvním soupisu. Naopak objekty, u kterých se prokáže jejich neudržitelnost, ať již pro špatný konstruktivní stav, anebo že nezbytné společenské potřeby vyžadují jiná naléhavá opatření, budou ze seznamu vyřazovány. V těchto případech klade zákon určitou operativní zábranu, že totiž upouštění od památkové ochrany vyhrazuje přímo ministerstvu školství a kultury, aby byly vyloučeny případné lokální a individuální zájmy a zaručeno objektivní zhodnocení z hlediska celostátního.

Zákonodárce přihlédl ke specifickým našim podmínkám a u vědomí významu a hodnoty historických celků stanovil, že za památku se považuje také soubor kulturních statků a věcí, i když některé z nich nejsou památkami. Myslel tím na soubory staveb v dochovaném prostředí historických celků, z nichž některé mají individuální hodnotu problematickou, ale účinně dotvářejí daný celek jak svými proporcemi, členěním, tak i svou „hodnotou stáří“ specifikovanou již kdysi vídeňskou památkářskou školou. Tato hlediska jsou dále rozváděna vyhláškou ministerstva školství a kultury č. 116 z roku 1959, podle které se mají evidovat i nehmotné kulturní statky související s nemovitými památkami, jako půdorysy, pohledy, názvy a podobně.

Hlediska evidence jsou tedy široká a skutečně postihují vyčerpávajícím způsobem danou problematiku. Při provádění soupisu se však objevily některé okolnosti, které si vyžádaly určitou konkretizaci.

Jedním z těchto problémů byly objekty nacházející se ve zcela neutěšeném konstruktivním stavu. Jejich situace je v některých případech taková, že rekonstrukce by prakticky znamenala znovupostavení památky, případně náklady

zcela neúměrně jejich hodnotě. Dále to byly objekty porušené úpravami tak podstatně, že jejich historická a architektonická hodnota se stala relativní. Patří sem objekty, které zpravidla nemají jinou hodnotu než své stáří, zůstaly osamocené v novodobé zástavbě a často vystupují z uliční čáry a zužují komunikaci, pak i některé budovy dochováající ve sklepech středověkou zástavbu, ale nad terénem novodobě postavené s problematickou hodnotou. Přesto jsou důležitým historickým dokumentem a nebude-li je možno udržet, je třeba provést pro budoucnost vyčerpávající dokumentaci. Patří sem i objekty, jejichž památkovou podstatu nelze dobře z dostupných materiálů určit, a je třeba provést hloubkový průzkum, zda je pod omítkami něco dochováno z historického stavu. Obdobné otázky otvírají i některé areály, kde bude třeba provést podrobnější studium než poskytuje povrchové zhodnocení. K nim se druží i moderní vilové čtvrtě, jejichž výstavby se účastnili naši přední architekti, ale autorský podíl a zejména architektonické zhodnocení nebylo dosud souhrnně provedeno.

Jinou skupinu tvoří objekty, které mají být dotčeny záměry nové výstavby města. Tyto stavby nutno mít stále na zřeteli a uvažovat o jejich uplatnění, i když podle dosavadních návrhů se jejich existence ukazuje zatím nereálná.

Vázat celý tento soubor na režim určený pro státní seznam se ukázalo problematické. U některých je zřejmé, že nelze počítat s jejich dochováním, ale z památkového hlediska je třeba trvat na jejich dokumentaci. Teprve podrobnější studium a hloubkový průzkum, ukáže, které z ostatních bude třeba ještě vybrat a zařadit do státního seznamu. Proto rada národního výboru Prahy vyhlásila na návrh Pražského střediska památkové péče a ochrany přírody městský seznam památkového zájmu, který eviduje všechny tyto objekty, kde se trvá na dokumentaci nebo kde hlubší prošetření prokáže, jaká další opatření bude třeba podniknout. Současně má tento seznam památkového zájmu napomoci k tomu, aby do doby případné likvidace byly objekty udržovány podle možností v zásadách památkové péče. Zejména lze předpokládat, že i budovy dotčené navrhovanou výstavbou města zůstanou uchovány, dojde-li při zpracování podrobného územního plánu k určitým změnám.

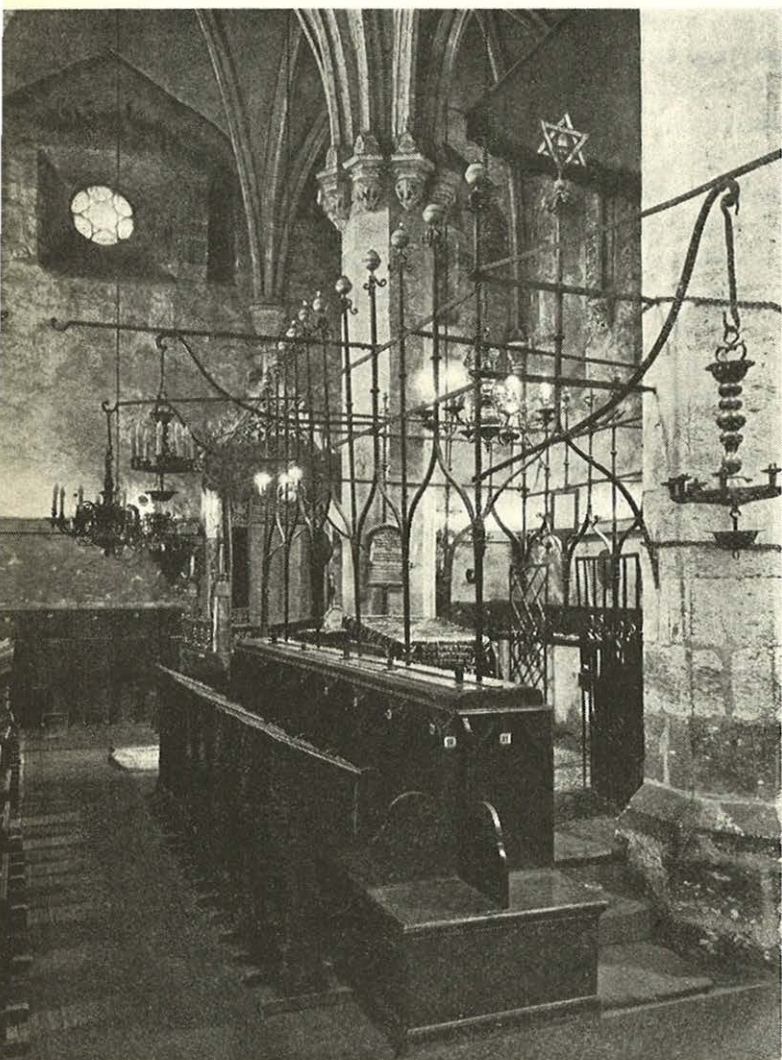
Uvedený seznam památkového zájmu vytrídil v evidenci objekty s určitou problematikou, která bude dále řešena památkovými orgány města — při nejmenším bude v případě demolice požadována dokumentace. Zahrnuje dnes 511 objektů a 8 urbanistických celků.

Vlastní státní seznam nemovitých kulturních památek na území Velké Prahy soustřeďuje toho času 1718 objektů, z toho 1365 domů, 109 církevních staveb, 14 historických hřbitovů a jednotlivých významných hrobů, 9 kašen a studní, 10 solitérních věží, 53 drobných architektur, 7 hradebních zdí, 5 mostů a viaduktů, 7 památkových celků, 18 archeologických památek a 14 dalších různých objektů. V tomto výčtu jsou zahrnuty i národní kulturní památky vyhlášené vládou, kterých je v Praze 16.

Na evidenčním listu každého objektu je základní popis, datace vzniku i hlavních stavebních proměn a zjištění autorství. Dále je zaznamenán majitel či operativní správce odpovědný podle zákona za údržbu a užívání objektu v zásadách památkové péče; každý z nich obdrží písemné oznámení, že objekt byl zapsán do státního seznamu. Současně se prověřuje konstruktivní stav.

Tato evidence je však jen základ, vlastní své poslání začne státní seznam plnit teprve v dalším postupu práce.

Bude to předně systematické prohlubování našich znalostí o každém objektu,

Interiér Staronové synagógy; raně gotická stavba z poloviny 13. století. Snímek: Josef Ehm

jeho historii, stavebním vývoji a o jeho tvůrci. Dále soustředování dokumentace, bibliografie, archívních materiálů a ikonografie. Účelem těchto materiálů je zajistit dokonalé podklady pro prováděné opravy a rehabilitaci, aby se v míře co nejvyšší vyloučily nedoložené rekonstrukce chybějících doplňků a aby se navázalo na historický stav. Závažnější objekty bude třeba prošetřit hloubkovým průzkumem, neboť převážná část staršího vývoje domu je ukryta pod povrchem pozdějších úprav. Jejich odkrytí v průběhu rekonstrukce zdržuje stavbu, naráží na odpor finančních orgánů i investora, který má již svoje představy o využití,

Hlavní průčelí Lorety na Hradčanech; přestavěno v letech 1720 až 1722 Kiliánem Ignácem Dienzenhofe-rem, s věží, na níž je zvonková hra hodináře Petra Naumanna z roku 1694.

Snímek: Josef Ehm

jakákoli změna projektu vyvolaná novým nálezem je mu nevíтанá, a pak je výsledkem všelijaký kompromis, který je zpravidla na újmu památkové hodnoty.

Současné je státní seznam základem systematické péče o kulturní památky. Sleduje se konstruktivní stav a vhodnost či nevhodnost jejich využívání. Na to budou navazovat operativní opatření usilující o nápravu. Mimo jednotlivé objekty bude třeba bedlivě sledovat i urbanistické celky jak z hlediska historického, tak i architektonického, pohledy panoramatické a uliční interiéry, včetně vztahů k nové zástavbě.

Všechny tyto obsáhlé úkoly jsou dlouhodobé a v podstatě budou stále otevřeny. Ukazuje se, že bude třeba zavést do seznamu ještě další pomocné třídění, aby prvá péče byla věnována objektům nejzávažnějším a havarijním.

Státní seznam nemovitých kulturních památek má být tedy základem a nástrojem systematické památkové péče, a to nejen o jednotlivé objekty, ale o historické město jako celek. Poskytne přehled o situování objektů, o jejich vzájemných vztazích, uličních čarách, o možnostech či nutnostech asanace, zapojení zeleně a podobně. S tím pak souvisí další problém, to jest optimální zapojení kulturních památek do soudobého života, a to jak v architektuře města, tak zejména i společensky. Město musí žít, soudobý život má své nároky a požadavky, naše doba má právo a povinnost uplatnit svůj podíl na jeho výstavbě. Vytvořit nové dílo v sousedství vysokých hodnot nakupených generacemi našich předků klade nesporně veliké nároky. Je to nejen otázka měřítka a formy, ale i užitých materiálů. Mezi starým a novým výtvarným dílem není rozpor — příkladem jsou nejružnější slohové projevy, které se v Praze prolínají a doplňují. Disharmonie vzniká z rozporu hodnot nebo když nové dílo řešil tvůrce zcela odtažitě a nevkomponoval je po všech stránkách do daného prostředí.

Seznam kulturních památek je i jedním z důležitých podkladů pro všechny stupně územního plánování. Vyznačené objekty i celky je třeba v záměrech nové úpravy či výstavby města a krajiny respektovat jak při řešení zástavby, tak ve vedení komunikací a dalších inženýrských sítí. Urbanistický zásah do prostředí kulturní památky, a zejména do jejich souboru je úkol velmi citlivý; nevhodné řešení znehodnotí nejen historickou architekturu, ale disharmonie vztahů zkompromituje i novou výstavbu. Urbanistická studie zde nevystačí jen s půdorysným řešením, je třeba zvážit i uliční průhledy a panoramatické pohledy, ve kterých právě Praha je mimořádně náročná.

Specifické poměry má historické jádro, budoucí pražská městská rezervace. Některé části jsou minulým vývojem zcela dotvořeny a nepotřebují jiných zásahů než úpravu pro společenské zapojení jednotlivých objektů do soudobého života. Jiné části, kde v předešlém vývoji došlo v některých místech k porušení, budou vyžadovat doplnění či určité korekce. Zvláště asanaci dvorů maximálně zastavěných kapitalismem je třeba provádět na podkladě stavebně historického průzkumu a varovat se schematického přenášení velkorysého řešení z novo-

dobých čtvrtí. Historická zástavba klade určité podmínky, a zejména nároky na architekta i výtvarníka, aby nepodlehł eklektismu nebo romantismu, anebo naopak módnostem výstavnických efektů, ale aby byl svůj, člověkem své doby, aby své dílo zapojil mezi hodnoty kulturního odkazu Prahy.

V seznamu kulturních památek musí být u jednotlivých objektů evidován i jejich vlastní památkový fond, jejich vnitřní historické vybavení, všechny portálky, štuky, malované trémové stropy, hodnotné podlahy a další až po cenná kování. Rekonstrukce domu musí toto vybavení respektovat a zhodnotit, a i když nové využití si vyžádá určitých opatření, jsou to z velké části právě tyto detaily, které dávají objektu specifický ráz. Stejně tak půdorysná dispozice je specifickým projevem své doby, a je proto nutno vynaložit všechno úsilí pro její dochování a zhodnocení. Užitární doba kapitalismu byla ochotna ještě pro efekt uchovat fasádu, ale v interiéru budovy si počínala zcela bezohledně. Naše projekty nedovedou ještě ve všem zachovat a zhodnotit tento specifický ráz objektu, mají také tendenci přebudovat všechny příčky, rozrušit charakteristickou dispozici a detaily uplatnit jen tam, kde to nějak vyjde. Hlediska hygieniků, požárníků, nejrůznější předpisy a směrnice pro instalace a další předpisy i směrnice pro vybavení různých zařízení jsou respektována, o nich se prostě nediskutuje, je to příkaz, stejně tak jako požadavky investora. Ale kulturní hodnoty jsou stále něčím, co je méně závazné a co může ustoupit, o co je možno handlovat. V tomto směru evidence státního seznamu přispěje k ozřejmení hodnot a poskytne předem závazné podklady.

Specifickou problematiku mají zevní pražské katastry. Jednak v historických vesnických jádrech, kde mimo půdorys zbyla rustikální nevýznamná zástavba a řada dalších starých objektů, zpravidla značně porušených. Pak je to otázka kdysi výstavných dvorců, usedlostí a letohrádků, které již desítky let neplní svou funkci a nové využití je často velmi nešetrně porušilo anebo přivedlo i do značně dezolátního stavu.

Je to často smutný pohled, srovnáme-li dnešní stav se starými pohledy, kde jsou objekty zachyceny ještě v plné výstavnosti. Nakonec jich v seznamu mnoho nezbylo.

Ekonomové některých podniků vidí jen svou kalkulaci a z tohoto úzkého pohledu odmítají investovat do historické budovy, o které třebas předpokládají, že ji za čas opustí. Nezajistí proto ani sebemenší údržbu. Že kulturní hodnoty jsou majetkem celospolečenským, který je jim svěřen, to je pro ně pojem zcela neznámý a snad i nepochopitelný. V pustnoucím objektu náklady rostou geometrickou řadou. Nakonec všichni, kteří k devastaci objektu klidně přihlíželi, navrhuji řešit nakupené problémy tou nejpohodlnější cestou, to jest demolicí.

Je třeba znovu zdůrazňovat, že památková péče nechce nic jiného než normální údržbu objektů, s tím rozdílem, že kupříkladu nebude otloukána štuková omítka a nahrazována břizolitem nebo že ve jménu módnosti nebudou dosa-

vadní okna vyměňována za podélná okna třídlíná, ale že bude uchováván historický stav.

Úkolem státního seznamu je pak také zajistit, aby při právním postihu neshledával prokurátor, že odpovědnému zástupci nebyla známa kulturní hodnota objektu a že tudíž zanedbání povinnosti nebo poškození bylo nevědomé, nemělo zlý úmysl.

Jiný problém představují půdorysy starých sídliště, které jsou nesporně významným historickým dokumentem a objektivnějším dokladem vývoje osídlení, než je kupříkladu písemná zpráva nebo kronika, zabarvená dobovým prostředím a zkreslená tendencí pisatele. Dnes tyto historické půdorysy mizí pod soudobým urbanistickým schematem. Nebo se ještě připouští zachování „historické stopy“, za kterou vyrostou objekty zcela jiného organismu, a kompromis vyznívá neutešeně. Ze zahraniční literatury jsou známa dobrá řešení, kdy ve starém půdorysu dovedli navázat i na dochované poměry hmot a vhodným začleněním vytvořit zajímavou urbanistickou enklávu. Snad se i u nás podaří obdobné řešení. Pokud nezbude nic jiného než se smířit s jejich likvidací, musí evidence památek zajistit podrobnou dokumentaci.

Státní seznam zahrnul do evidence i výběr významných děl moderní architektury z první poloviny 20. století. Tyto objekty bývají postihovány nežádoucími úpravami narušujícími původní architektonickou koncepci snad ještě pronikavěji než historické stavby. Proto je třeba jim věnovat stejnou péči a uchovat moderní umělecká a architektonická díla v neporušeném výrazu daném svým tvůrcem jako příspěvek našeho století k tisíciletému vývoji Prahy.

Zákon o kulturních památkách uložil tedy založením státního seznamu nemovitých kulturních památek úkol velmi rozsáhlý, který zejména v dalších etapách se má rozvinout do systematické památkové péče. Základní seznam v Praze byl zpracován a byl také schválen radou Národního výboru hlavního města Prahy dne 22. prosince 1964. Nyní bude postupně na seznam navazovat celý široký soubor úkolů, který si vyžádá i nadále spolupráce odborných ústavů a institucí, národních výborů, aktivu konzervátorů a zpravodajů, klubu Za starou Prahu a vlastně nás všech pražských občanů.